

Bu makaleye atıfta bulunmak için/To cite this article:

BEŞE, A, BAYKARA, T . (2019). İdeolojinin Söylemsel İnşası; August Wilson. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23 (4) , 1785-1797.

İdeolojinin Söylemsel İnşası; August Wilson^(*)

Ahmet BEŞE^(**)

Tuba BAYKARA^(***)

Öz: Dil, toplumu oluşturan bireyler gibi o toplumun bir ögesidir ve o toplumla birlikte değişir ve gelişir. Bu nedenle de dil sosyal hayattan ve kültürden soyutlanamaz, koparılamaz ve ayrıştırılamaz. Söylem ise, dilin sosyal boyutunu ön plana çıkarır ve dilin kültürel yüzünü yansıtır. Başka bir ifadeyle, söylemin, toplumsal ilişkileri düzenleyen, belirleyen, yönlendiren, değiştiren ve dönüştüren kapsamlı bir kavram olduğunu söylemek mümkündür. Eleştirel söylem analizi (ESA) yöntemi, söylem ile toplumsal ilişkiler arasındaki bağı ön plana çıkararak ve söylemi bu ilişkiler bağlamında inceleyen bir yöntemdir. Bu çalışma, Amerikan tiyatrosunun Afro-Amerikalı sesi olan August Wilson'ın söyleminin ideolojik yönüne ESA yöntemiyle ışık tutmayı amaçlamaktadır. Amerikan tiyatrosunda Amerika ile Afrika arasında köprü kurmayı başaran yazar, Afrikalıların kendi topraklarından koparılıp Amerika kıtasına getirilmeleri ile başlayan zorlu ve çetin süreci söylemiyle somutlaştırmaktadır. Wilson, Afro-Amerikan toplumun beyazlar tarafından yönetilen düzendeki konumuna dikkat çekmektedir. Böylece yazarın söylemi, iktidar ve güç ilişkilerinin ideolojik boyutunun Afro-Amerikan toplum üzerindeki etkilerinin anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Söylem, eleştirel söylem analizi, ideoloji, August Wilson

Discursive Construction of Ideology; August Wilson

Abstract: Language, like the individuals of a society, is the member of that society and it changes and develops in parallel with society. Hence, language cannot be isolated, detached and separated from the social life and culture. Discourse emphasizes the social aspect of language and reflects the cultural face of language. In other words, it is possible to say that discourse is a broad concept which regulates, determines, directs, changes and transforms social relations. Critical discourse analysis (CDA) is an analysis method that emphasizes the relations between discourse and social relations and analyzes discourse in this regard. This study aims to shed light on ideological aspect of August Wilson's discourse, the Afro-American voice of American drama, with CDA method. The playwright has succeeded in establishing a bridge between the America and Africa in American drama and his discourse embodies the arduous and forcible period that started with the African people's arrival in America by being separated from their homelands. Wilson points out the Afro-Americans' positions in the social order dominated by the whites. Hence, his discourse contributes to understand the ideological effects of dominance and power relations on African society.

^{*}) Bu çalışma "August Wilson'ın Söyleminde Afro-Amerikalılık: Bir Eleştirel Söylem Analizi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

^{**}) Prof. Dr. Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Bölümü (e-posta: abese@hotmail.com) <https://orcid.org/0000-0001-9948-2895>

^{***}) Dr. Öğr. Üyesi Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İngiliz Dili Eğitimi Bölümü (e-posta: tbbaykara@gmail.com) <http://orcid.org/0000-0002-0570-5283>

Keywords: *Discourse, critical discourse analysis, ideology, August Wilson.*

Makale Geliş Tarihi: 14.03.2019

Makale Kabul Tarihi: 07.09.2019

I.Giriş

Toplumsal ilişkiler sosyal değişkenler bağlamında şekillenir ve dil ile kurgulanarak devam ettirilir. Bu açıdan dilin toplumsal hayatta iletişimi sağlamak dışında sosyo-politik roller üstlendiği aşikârdır. Dolayısıyla toplumsalı kurgulayan, kültürel ve tarihseli devam ettiren dilin sosyal bir eylem olarak ele alınmaya başlanmasının, söylediklerinden çok gizlediklerini ön plana çıkardığını söylemek mümkündür. Bu noktada söylem kavramı sahnede belirmektedir. Toplumsal gerçekliğin bir yönünün dille inşa edilmesi, dilin kapılarının ardına kadar sosyal hayata açılması anlamına gelmektedir ve bu durum söyleme işaret etmektedir. Sözen'in (2014:9) belirttiği gibi, hayat söylemlerdedir ve söylemlerle gerçekleşir, bu nedenle de çağımız söylem çağıdır ve her söylem bir gerçeklik inşasıdır:

“Her çağ kendi söylemlerini yaratmıştır. Zamanın ve toplumların kendini gizleyen yapılarını çözümlenmek ancak söylemlerin türüne ve çeşidine bakmakla mümkün... Söylemler gerçeğin karşısında filtre işlevi görürler. Aksi halde, gerçekleri “olduğu gibi” kabul etmek hakikatin yalınkat bir boyutunu verecektir ve belirli bir söyleme dönüşmemiş gerçekler kuru ve yavan hakikat parçaları olarak kalacaktır.” (Takiş, 1999:6).

Bu açıdan August Wilson'nın söyleminin irdelenmesi, Afro-Amerikalıların beyaz toplumdaki ideolojik mücadelesinin yansıtılması ve söylemin sınıf çatışması alanı olduğu toplumsal gerçeğinin ifşasıdır. “Bir şeyler yazmadan önce ellerimi yıkarım” diyerek, ‘onlara temiz ellerle yaklaştım demek isterim daima’ -siz de biliyorsunuz ki bu sembolik bir arınma.” (Aktaran: Lahr, 2001:53) düşüncesiyle oyunlarını kaleme alan Wilson, söylemiyle, Afro-Amerikalıların tarihine ve kültürüne ışık tutmaktadır. Böylece kendi tarihini ‘kuru ve yavan hakikat parçası’ olmaktan öteye taşımaktadır.

Yüzyıl Serisi olarak adlandırıldığı on oyundan oluşan ve her bir oyunu, Afro-Amerikan tarihin önemli bir zaman dilimine dikkatlice yerleştiren Wilson, Afro-Amerikalıların geçmişte yaptıkları tercihleri bugünün merceğinden yansıtarak yeniden canlandırmaktadır ve değerlendirmektedir. Toplumsal meselelere odaklanan Wilson'ın söylemi, Afro-Amerikan yaşantının ve Afro-Amerikalıların Amerikan toplumundaki konumunun tarihsel ve kültürel dokusuyla örülüdür. Eleştirel söylem analizi (ESA) yöntemi, bu dokunun açığa çıkarılmasında önemli bir rol oynarak yazarın söyleminin ideolojik kurgusuna dikkat çekmektedir.

II. Yöntem

Söylemin sadece dilbilimsel açıdan ele alınmasının yeterli olmayacağını ve dilsel çözümlenmeye eleştirel toplumsal analizin de eşlik etmesi gerektiğini savunan ESA, sosyal bilimlerdeki eleştirel teorilere dayalı, dile ilişkin eleştirel bir bakış açısı sunarak, dilbilim ve dille ilgili diğer çalışmaları hem değiştirmeyi hem de söylemi ele alan

eleştirel bir çözümleme geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu tarz bir bakış açısı, sosyal ilişkileri, ideolojileri, sosyal kurumlar ile yapılanmaları ve sosyal kimlikleri içeren sosyal hayatın diğer öğeleri ile söylem arasındaki bağlantının daha iyi anlaşılmasını ve incelenmesini mümkün kılmaktadır (I. Fairclough & N. Fairclough, 2012: 78). ESA yöntemi, sosyal analizlerdeki eleştirel geleneğin dil çalışmalarına taşınmasını sağlamış ve bu durum, söylem ile güç, ideoloji, kurumlar, toplumsal kimlikler gibi diğer toplumsal unsurlar arasındaki ilişkinin incelenmesinin önünü açmıştır (Fairclough, 2013: 178).

Dilin sosyal bağlamda bir eylem olarak ele alınması, söylemin daima güç ve ideoloji kavramlarını içermesi, söylemsel eylemlerde güç ilişkilerinin baskın olması ve kurallar ile kaidelerin belirgin bir rol üstlenmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu nedenle, ESA çalışmalarında, ideoloji, güç, hiyerarşi, cinsiyet gibi tüm sosyolojik değişkenlerin bir metnin açıklanması ve yorumlanması ile yakından ilişkili olduğu savunulmaktadır. Irk, cinsiyet ve kimlik meseleleri, medya söylemi, politik ya da örgütsel söylemler, çalışmalarda öne çıkan konular olarak göze çarpmaktadır (Wodak, 1999: 186; Weiss ve Wodak, 2003: 12).

Toplumsal düzenin bir parçası olan her bir birey, ideoloji, ırk, sınıf ya da cinsiyet gibi konularda toplumu oluşturan diğer bireylerle çıkarları doğrultusunda ortak paydada buluşabilir veya ayrı kutuplarda yer alabilir. Yağcıoğlu ve Cem Değer'e (2001:190) göre;

“Toplumsal pratiklerin incelenmesi gündelik hayatı oluşturan somut olaylar ile soyut kavramlar arasındaki eklemleme süreçlerinin ortaya çıkmasını sağlar. Belli bir ideolojiyi yeniden üreten toplumsal pratiklerin süreklilik kazanması toplumsal yaşamda neyin yapılabileceğini belirleyen söylemsel düzeni, yani toplumsal hayatın coğrafyasını belirler. Bu düzen kurumlar ve özneler tarafından yeniden üretilerek egemen ideoloji haline gelir”.

Bu şekilde bir araya ya da karşı karşıya gelen grupların ve toplulukların güç ilişkileri çerçevesinde ideolojilerinin yansıtılmasına olanak veren söylemsel düzen, ESA'nın inceleme malzemesini oluşturmaktadır.

III. İdeoloji-Söylem İlişkisi

Toplumsal ilişkilerin düzenlenmesi, şekillenmesi ve değişmesi egemen gücün ideolojisi aracılığıyla gerçekleşir. Toplumsal düşünce ve değerlerin yansımaları olarak ideolojinin, yine toplumsal ve kültürel bir ürün olan söylemi kuşatıp etkisi altına alması kaçınılmazdır. Bu nedenle toplumsal ilişkileri düzenleyen, şekillendiren ideoloji, bu çalışmada, “içinde bireylerin toplumsal yapıyla olan ilişkilerini yaşadıkları vazgeçilmez ortam; söylem ve iktidar konjonktürü” (Eagleton, 2015:18) olarak ele alınmaktadır.

Van Dijk (2015:47), ideolojileri toplumsal mücadele ve eşitsizliğin bilişsel karşılığı olarak tanımlamaktadır ve hem bu toplumsal yapı tarafından oluşturduklarını hem de söylemleri ve mikro düzeyde eşitsizlik, egemenlik ve direnişin yapılarını gerçekleştiren grup üyelerinin diğer toplumsal pratiklerini denetleyerek onları büyük ölçüde sürdürdüklerini ve yeniden ürettiklerini belirtmektedir. Bu açıdan bakıldığında,

toplumsal yapının mimarları güç, ırk, sınıf ve etnik ilişkiler gibi özelliklerin söylemin ideolojik boyutunu yansıttığını söylemek mümkündür. Bu nedenle, Eagleton'ın (2015:291) vurguladığı gibi, ideoloji dilden ziyade söylemle ilgilidir:

“İdeoloji, bir dil meselesinden çok bir söylem meselesidir; anlamlandırma meselesi değil, somut söylemsel etkiler yaratma meselesidir. İdeoloji, iktidarın belirli sözler üzerinde etkide bulunduğu ve kendisini onlar içine zımnen kaydettiği durumları ifade eder... İdeoloji kavramı daha çok belirli bir söz ile bu sözün olanaklılık koşulları arasındaki ilişkiye dair- söz konusu olanaklılık koşullarına toplumsal yaşamın bir biçiminin yeniden üretilmesinde (ya da bazı kuramcıların söylediği gibi mücadeleye açılmasında) merkezi rol oynayan iktidar mücadeleleri açısından bakıldığında- bir şeyler ifşa etmeyi amaçlar.”

Bu açıdan söylemlerin ideolojik bir yapıyla kuşatıldığı ve güç ve iktidardan beslendiği söylenilebilir. Söylemleri irdelemek, büründükleri ideolojik yapıyı deşifre etmek ve gizledikleri mesajı ortaya çıkarmak, siyasi ve toplumsal alanı çözümlmek anlamına gelmektedir. Eagleton (2015:28), “İdeolojinin belli insan özneleri arasında, dilin belirli etkiler yaratmak amacıyla fiilen nasıl kullanıldığıyla ilgili bir şey olduğunu” belirterek, önermelerin ideolojik boyutunun söylemsel bağlamlarında gizli olduğunu ifade etmektedir. Wilson'ın oyunlarını ESA yöntemi ile incelemek, söz konusu söylemsel bağlamların Afro-Amerikalıların beyaz toplumdaki konumlarını belirleyen ideolojik unsurların yansımalarına dikkat çekmektir.

IV. August Wilson'ın Söyleminde İdeoloji

İdeolojiler baskınlık ilişkileri tarafından karakterize edilen sınıflı toplumlarda ortaya çıktığı için (Fairclough, 1998:134), Wilson'ın söyleminde ideoloji kavramının beyaz toplumdaki 'ötekiler'in sesi olarak somutlaştığını söylemek mümkündür. Beyaz toplum ve Afro-Amerikan toplum arasındaki mücadelenin Afro-Amerikalıların özgürlüğü için başlayıp toplumun diğer alanlarına dağılarak devam etmesi, yadsınamaz bir Afro-Amerikan toplumsal gerçekliğinin göstergesidir. Wilson, bu gerçekliği siyah-beyaz ayrımı, bu ayrımın keskin çizgileri ve sınırları biçiminde söylemselleştirerek, beyaz toplumun ideolojik yapısını ifşa etmektedir:

Winning Boy: [...] Siyahlar ile beyaz adam arasındaki farkı anlatayım sana, tamam mı? Biraz meyve topladın ve yedin. Gerçekten lezzetliler. Bu yüzden gidip koca bir kap dolusu bu meyvelerden alacağım ve turta veya benzer bir şey yapacağım diyorsun. Ancak bu meyvelerin beyaz adamın bahçesinde olduğunun farkında değilsin. Etrafında çit yok. İsteselerdi etrafını çitle çevirirlerdi diye düşündün, tamam mı? Şimdi beyaz adam geliyor ve burası benim arsam diyor. Bu nedenle burada yetişen her şey bana ait. Polis amirine diyor ki, “Bu zenciyi diğer tüm zencilere ibreti âlem olsun diye hapse atmanı istiyorum. Aksi takdirde sen de biliyorsun ki bu zenciler bize ait olan her şeyi alacaklar”. [...] Arsayı sana sattı şimdi. Gelip dedi ki “John, arsa senin. Her şey senin şimdi. Ama meyveler benim. Hasat

zamanı gelince toplamaları için çocukları yollayacağım. Tarlayı aldın... ama meyvelerin sahibiyim. Onlar benim”. Gider ve yasayı da meyveler kendinde kalacak şekilde uydurur. İşte beyaz adamla siyahlar arasındaki fark bu. Siyah adam yasayla hiçbir şeyi çözemez. (*The Piano Lesson*, 41).

Bu konuşma Amerika'nın istenmeyen evlatları Afro-Amerikalıların, beyaz toplumda hiç şansları olmadığını bir göstergesidir. Yazarın bu söyleminden aynı koşulların beyazlar için farklı, Afro-Amerikalılar için farklı yorumlanarak işlem gördüğü anlaşılmaktadır. Wilson, meyve örneğiyle beyaz toplumla Afro-Amerikan toplum arasındaki ideolojik sınırlara dikkat çekmektedir. Yazarın söylemi, baskın gücün karşısında Afro-Amerikalıların çalabileceği tek kapı olarak düşünülen adaletin bile ideolojinin maskesine büründüğü gerçeğini yansıtmaktadır. Afro-Amerikalıların yasayla sorunlarını çözmemesi, toplumsal güçlerin çarpıştığı söylemsel alanı temsil etmektedir. Beyaz ideolojinin toplumda nasıl işlediğini bu söylemsel alan üzerinden yansıtan Wilson, ideolojik unsurlardan kaynaklanan toplumsal eşitsizliği bu şekilde somutlaştırmaktadır.

Toplumsal düzenin o toplumu oluşturan tüm bireylere eşit imkânlar sunması gerekmektedir. Beyaz toplumdaki en temel hakları olan özgürlüklerini bile kendi mücadeleleriyle alan Afro-Amerikalıların özgürlüğünün de sınırları vardır. Başka bir ifadeyle, sosyal, toplumsal ve ekonomik yapının, beyaz toplumun özgür bireyelerine sunduğu olanaklar ile Afro-Amerikan toplumun özgür bireyelerine sundukları eşit değildir. Bu toplumsal gerçek Wilson'ın söylemine şöyle yansımaktadır:

Solly: İnsanlar özgür olmayı düşünüyorlar. Babamın hep bahsettiği şey buydu. Babam öldü ve özgürlüğü hiç tatmadı. Şimdi ben özgürüm diyorum fakat özgürlük nedir? Hâlâ bu sorunun cevabını arıyorum. Özgürlük dertten başka bir şey değil. [...] Bir şey ifade etmesi için uğruna savaşman gerekir. Senin için tüm anlamı, uzun bir tartışmadan sonra çapayı elde etmen ancak sabanın yok, tohumun yok, traktörün yok. Bir şey yapamayacaksan özgürlüğün ne faydası var sana? Pek çok insanın özgürlük uğruna öldüğünü gördüm fakat ne elde ettiklerini bile bilmiyorlardı. Eğer bilselerdi, iki kez düşünürlerdi. (*Gem of the Ocean*, 29).

Afro-Amerikalıların özgürlük uğruna önemli bir mücadele ve bu uğurda ciddi kayıplar verdiği gerçeğini hatırlatan yazarın bu söylemi, özgürlüğün toplumdaki bariyerleri tamamen kaldırmadığının göstergesidir. Başka bir ifadeyle, yazarın bu söylemi, Afro-Amerikalılar özgürlük mücadelesinin galibi olmalarına rağmen, toplumsal şartlar kendilerinin özgür olmasına göre düzenlenmediği için özgürlüğün bir anlam ifade etmediği gerçeği üzerine kuruludur. Wilson, bu gerçeği belirleyen nedenlerin ideolojik unsurlar olduğuna dikkat çekerek ancak toplumsal eşitsizlik ortadan kaldırılsa özgürlük gerçek anlamına kavuşmuş olacaktır mesajını vermektedir. Van Dijk'a (2000:49) göre:

“Sınıf ve cinsiyet eşitsizliğinde olduğu gibi, ırkçılık da içinde bulunduğu toplumdaki-aslında tüm dünyadaki- bazı grupların diğer gruplardan daha

fazla güce sahip oldukları toplumsal eşitsizliğin karmaşık bir sistemidir. Bu güç farkı esas olarak çoğu maddi mallara daha az miktarda sahip olmak, aynı zamanda da bir yığın başka kaynaklar arasında eğitim, bilgi, enformasyon ve statü gibi simgesel kaynaklara daha az egemen olmak ya da bunları kullanma olanağına daha az sahip olmak gibi kıt toplumsal kaynaklara farklı erişim biçimlerinde kendini gösterir. ”

Van Dijk’ın belirttiği “toplumsal kaynaklara farklı erişim”, Solly’nin söyleminde toplumsal imkânların kısıtlanması şeklinde yer almaktadır. Afro-Amerikalılar özgür olmalarına rağmen, ekonomik ve toplumsal düzenlemeler beyazlar ile Afro-Amerikalılara eşit imkânlar sunacak biçimde değildir. Başka bir ifadeyle, beyaz toplum ile Afro-Amerikan toplum arasındaki güç farkı, toplumsal eşitsizlik biçiminde sosyal düzene yansımaktadır. Wilson, toplumsal yapının bu yönünü ve Afro-Amerikan toplumdaki etkilerini Hedley’nin babasının doktordan mahrum bırakılması örneği ile söyleme dönüştürmektedir:

Hedley: Babam... Atlarla ilgilenirdi babam. Ayakkabıcılar için atlara bakardı. Fırıncı için atlara bakardı. Doktor için atlara bakardı! (Elindeki diğer sepeti de avluya fırlatır) Aç kaldı... fırıncıdan ekmek alamadı. Ayağında sadece ayakkabısının tabanıyla yürüdü yollarda... ayakkabıcıdan bir şey almadan. Doktorun gelmesini beklerken öldü babam! Tüm hayatı boyunca ayakkabıcıya hizmet etti. Fırıncıya hizmet etti. Doktora hizmet etti. Hastalandı ve annem doktor çağırdı. Üç gün sonra geldi doktor. Annem dedi ki, “Cenazeci sandım sizi. İki gün evvel öldü o”. Doktor dedi ki, “Dua edeyim mi?”. “Hayır, sana söyleyeceğim tek şey: Hayır” dedi annem. Beyaz adam yardım edemez bana. [...] (*Seven Guitars*, 73).

Hedley’nin babasını tedavi etmek için geç gelen doktor, bu hakkı baskın güçten almaktadır. Afro-Amerikalıların özgür olarak yaşadıkları ve beyaz halka hizmet etmekle yükümlü oldukları toplumun kendilerine iyileşme hakkı dahi tanımaması, toplumsal tahakkümün belirlediği durumun söyleme yansımasıdır. Wilson, Afro-Amerikalıların ikinci sınıf insan muamelesine maruz kalmasına ve sosyal imkânlardan mahrum bırakılmasına siyah-beyaz ideolojik ayrımının bir sonucu olarak söyleminde yer vermektedir. Yazar, böylece Afro-Amerikalıların yaşadıkları topluma, bu toplumun çizdiği sınırlar çerçevesinde her türlü katkıyı sağlamaya çalışmalarına rağmen, karşılığında en temel haklardan dahi mahrum bırakıldıkları gerçeğini deşifre etmektedir. Beyaz toplumun Afro-Amerikalılara yardım etmeyeceği düşüncesi de bu gerçeğin bir parçasıdır ve Wilson, Afro-Amerikan toplumda bu düşüncenin yerleşmesine baskın tahakkümün yol açtığını söylemiyle pekiştirmektedir:

Solly: [...] Üzerlerinde üniformaları vardı, Birlik askerleri olduklarını ve bize yardım edeceklerini söylediler. [...] Siyahların da yaşama hakkına sahip olduğunu söylüyorlar. Köleliğe karşı mücadele ettiklerini söylüyorlar. Onları bu kadar uzun süre bekleten şeyin ne olduğunu sordum. Babam tüm hayatı boyunca köleliğe karşı mücadele etti. Dediler

ki, “Bizim silahlarımız var”. [...] Tüm bu silahların benim için olmadığını biliyordum. Kendileri için mücadele edeceklerinin farkındaydım. Ve bu kendilerinde işe yararsa bizim için de işe yarayacaktı.

Eli: Bize yardım edeceklerini söylemediler asla. Savaşın bize yardım edeceğini söylediler. (*Gem of the Ocean*, 63).

İdeolojiyi, en somut hali ‘Biz’ ve ‘Onlar’ ayırımıyla okuyucunun karşısına çıkaran Wilson, Afro-Amerikan toplumun yaralarını saracak olanın beyazlar değil, savaşın kendisi olduğunu dile getirmektedir. Yazarın bu söylemi, beyazların hiçbir zaman Afro-Amerikalıların çıkarlarını gözetecek bir politika izlemeyi tercih etmediğini yansıtmaktadır. Hem Hedley hem de Solly’nin söylemi, önceliğin her zaman beyaz toplum olduğu gerçeğini ön plana çıkarmaktadır. Hedley’nin annesinin kendisine beyaz adamın yardım edemeyeceğini söylemesinin ve beyazların değil savaşın yardım edeceğinin dillendirilmesinin ardında yatan mevcut toplumsal güçtür. Wilson söyleminde, beyazlara ait olan bu gücün, toplumda sadece kendi çıkarlarını korumak üzere işlediğini vurgulamaktadır. Bu açıdan yazar, söylemin toplumsal eşitsizlikleri yansıtmaya işlevini yerine getirmektedir. Toplumsal rollerdeki bu eşitsizlik, *King Hedley II*’de Afro-Amerikalılara reva görülen iş tanımıyla bir kez daha okuyucunun karşısına çıkmaktadır:

Mister: Beyaz adamın para kazanması için binlerce yol var ve daha fazla yolu öğrenmek için de okula gidiyor. Onların okullarından birine gidip, “Nasıl para kazanılacağını öğrenmek istiyorum”... dersin, sana bir paspas ve kova vererek “Hademe olabilirsin” diyecekler. (*King Hedley II*, 57).

Wilson, Mister’in söylemiyle Afro-Amerikalıların toplumda sınırlı alanlara mahkûm edildiği gerçeğine işaret etmektedir. Mister, sosyal düzenin önemli bir parçası olan eğitim kurumlarının beyazlara tüm kapılarını açarken, Afro-Amerikalıları sadece beyaz halka hizmet edebileceği kapıya yönlendirdiğini vurgulamaktadır. Başka bir ifadeyle, yazarın bu söyleminin, beyaz ideolojinin yönlendirdiği toplumun, beyazlara her türlü fırsatı sunarken, Afro-Amerikalılar için aynı derecede cömert olmadığı gerçeğini yansıttığı söylenilebilir. Wilson’ın, Afro-Amerikalıların beyazlarla hem eşit iş olanaklarına hem de eşit eğitim imkânlarına sahip olmadıklarını, onların okuluna gitseler bile kendilerine ancak beyazların hizmetçiliğini yapma görevi verileceğini ifade etmesi *Fences* ve *Radio Golf* oyunlarındaki söyleminde şöyle tekrarlanmaktadır:

Troy: [...] Beyaz adam senin futbolla bir yere gelmene katiyen izin vermez. Git ve ders çalış, böylece A&P’de kendin çalışabilirsin ya da araba tamir etmeyi, ev inşa etmeyi ya da ticaretle ilgili bir şeyler öğren. Böylece hiç kimsenin, elinden alamayacağı bir şey edinmiş olursun. Git ve ellerini nasıl iyi kullanacağını öğren. Ayrıca insanların çöpünü toplamayı da öğren. (*Fences*, 37).

Old Joe: Siyah adamın belediye başkanı olmasına izin vermezler. Çok fazla anahtarı var. Belediye başkanının hademeden daha fazla anahtarı var. Bu kadar çok anahtarı elde etmene izin vermezler. (*Radio Golf*, 20).

Wilson, Afro-Amerikalılara yaşadıkları toplumun biçtiği belirli roller olduğunu ve Afro-Amerikalıları bu duruma boyun eğdiren tahakkümün kurucusu ve besleyicisi ideolojiden başka bir şey olmadığını söylemektedir. Yetenekli bir futbolcu olan Cory'nin sporda kariyer yapmasını engelleyen babası gibi görünse de, beyaz toplumdur aslında. Kendisini başarılı olduğu ve çok sevdiği beysbolda hezimete uğratan faktörü beyaz adam olarak zihnine kazıyan Troy, beyaz ideolojinin belirlediği kurallara razı olmayı öğrenmiştir. Bu nedenle aynı hayal kırıklığını oğlunun yaşamaması için, toplumsal gücün Afro-Amerikalılara uygun gördüğü meslekleri seçmesinde ısrarcı olmaktadır. Bu ısrarında, ancak bu şekilde hiç kimsenin, yani beyazların, Afro-Amerikalıların sahip olduklarına karışamayacağı mesajı gizlidir. Benzer şekilde, *Radio Golf*'da Afro-Amerikalılara bu kadar fazla anahtarın verilmeyeceğinin vurgulanması, Afro-Amerikalıların beyazlar gibi bütün toplumsal haklara sahip olmaması gerektiğini savunan beyaz ideolojinin söyleme yansıması halidir. Mister'ın toplumun Afro-Amerikalılara hademelik mesleğini layık göreceğini ifade eden söylemini, bir Afro-Amerikalının yapması gereken işlerin tamircilik ya da inşaat işçiliği olduğunu söyleyen Troy ve belediye başkanının hademeden daha çok yetkisi var diyen Old Joe'nun söylemi pekiştirerek, baskın ideolojinin toplumdaki tahakküm ilişkilerini nasıl meşrulaştırdığını göstermektedir.

Fairclough'a (1998:124) göre, ideoloji geçmiş olayların bir ürünü olarak hem güncel olayların koşullarını oluşturan yapılarda ve hem de kendi koşullandırılmış yapılarını yeniden üreten ve dönüştüren olaylarda konuşlandırılmıştır. Başka bir ifadeyle, ideoloji hem gücünü tarihten alarak bugünün koşullarını belirleyen durumlarda hem de toplumun diğer yapılarında kendine yer bulmaktadır. Bu nedenle Afro-Amerikalıları beyaz toplumda geri plana atacak gücü elinde bulunduran beyazların Afro-Amerikan topluma bakış açısının, toplumsal ilişkilerin belirlenmesinde ideolojik bir rol oynadığı aşikârdır.

Her söylem, alıcısı üzerinde birtakım etkiler yaratmayı hedefler ve işe taraflı bir "özne konumu"ndan başlar (Eagleton, 2015:264). Söylemin hedef kitlesi üzerinde bırakmak istediği etkiler toplumsal, siyasi ve politik olabileceği gibi ideolojik de olabilir aynı zamanda. Yazarın dünya görüşü söylemin tarafsızlığını bozarak açık ya da örtük mesajlar vermesine olanak tanır. Wilson'ın oyunlarının bu amaca hizmet ederek, Afro-Amerikalıların beyaz toplumdaki konumunu anlaşılır kılmak ve Afro-Amerikalıların sesi olmak adına ideolojinin söylemsel hali olduğunu söylemek mümkündür:

Ma Rainey: Beni umursadıkları yok. Tek istedikleri şey sesim. [...] Tanrı'nın evladı dışında her şekilde sesleniyorlar bana. [...] Sesimi kayıt cihazlarına kaydeder etmez, bir fahişeymişim gibi davranacaklar ve işlerini bitirip pantolonlarını çekecekler. Bundan sonrası için bir değerim olmayacak. Ne dediğimi biliyorum ben. Göreceksin. Irvin de diğerleriyle beraber. O da benimle ilgili hiçbir şeyi umursamıyor. Altı yıldır menajerim, sürekli bir arada olmaktan bahsediyor ve evinde geçirdiğim tek zaman, arkadaşlarına şarkı söylemek içindi. (*Ma Rainey's Black Bottom*, 63).

Ma Rainey, Afro-Amerikalıların sesi olarak, Afro-Amerikalıların beyaz toplumdaki yerini hatırlatmaktadır. Tanrı'nın evladı dışında her şekilde çağrıldığı vurgulayan söylemi, beyazların Afro-Amerikalıları kendileri gibi Tanrı tarafından eşit şartlarda yaratılmış insanlar olarak görmediklerinin ispatı gibidir. Ma Rainey ile beyaz menajerini iş dışında başka bir ortak noktada buluşturmaya nedenin bu bakış açısı olduğunu söylemek mümkündür. Wilson böylece Afro-Amerikalıların beyazlar için maddi getirileri olmadığı müddetçe insani değeri olmadıklarını ima etmektedir. Başka bir ifadeyle, yazarın söylemi, Ma Rainey'in öneminin Afro-Amerikalı oluşundan değil, sesinin beyaz patronlarına para kazandıracak değere sahip olmasından kaynaklandığını göstermektedir. Yazar bu gerçeği ısrarla vurgulamaktadır:

Ma Rainey: Eğer siyahsan ve onlara para kazandırırıyorsan onlarla iyisindir. Yoksa kapıdaki köpeksin sadece. Plaklarımla, diğer tüm sanatçıların getirdiği paradan daha çok para kazandırdım ben bu şirkete. (*Ma Rainey's Black Bottom*, 63).

Yazarın bu söyleminden, Ma Rainey'nin sözde değerinin, ses kayıt işlemleri tamamlanır tamamlanmaz kaybolacağı anlaşılmaktadır. Bu açıdan, Ma Rainey'e değer kazandıran durum ortadan kalkınca, Afro-Amerikalı olarak, geriye bir hiç kalacağını ima eden yazarın söylemi, beyaz toplumun Afro-Amerikan topluma bakış açısını yansıtmaktadır. Wilson, Afro-Amerikalıların toplumsal hiyerarşideki konumlarını belirleyen beyaz bakış açısını bu şekilde söylemleştirecek, toplumsal ilişkilere ışık tutmaktadır. Yazar, beyazların bu bakış açısına Hedley'nin söyleminde de yer vermektedir:

Hedley: Siyah adamın, istediğin zaman tekmeleyeceğin kirlili bir köpek olduğunu mu zannediyorsun? Köpek değilim ben! Önüme bir kemik atacağını, benimde kemiğin peşinden koşacağını sanıyorsun. Kemiği senin için yakalayacağımı ve kuyruğumu sallayacağımı düşünüyorsun. Siyah adam köpek değil! (*Seven Guitars*, 73).

İdeoloji, bir sözcenin kullanıldığı toplumsal bağlamla ilişkisinin bir işlevidir (Eagleton, 2015:28). Hedley'nin söylemi, ideolojinin bu işlevini yerine getirerek, beyaz toplumun Afro-Amerikalıları algılama ve yorumlama biçimlerinin sesi konumundadır burada. Beyazlar, Afro-Amerikalıların bir köpek gibi efendisine hizmet edeceklerini düşünse ve bu düşünceyle toplumsal ilişkileri inşa etse de, Afro-Amerikalılar bu fikrin karşısında dik durarak karşıt ideolojiyi yansıtmaktadır. Hem Ma Rainey hem de Hedley, beyazların Afro-Amerikalıları yerleştirdikleri toplumsal konumdan rahatsız olduklarını vurgulayarak Wilson'ın söylem aracılığıyla toplumsal düzeni inşa etme amacına hizmet etmektedirler.

Hall'ün "Söylem, dil vasıtasıyla görünürlük kazanan ve düzenlenen, hazır ve önceden kurulmuş 'tecrübe edişler' kümesidir." (Aktaran: Purvis ve Hunt, 1993:22) tanımındaki 'tecrübe edişlerin', Wilson'ın söyleminde Afro-Amerikalıların beyaz toplumdaki deneyimlerine karşılık geldiğini ve ideolojinin de bu deneyimlerin arkasındaki yönlendirici güç olarak yer aldığını söylemek mümkündür:

Sterling: [...] Belediye başkanı olursan, beyaz halkın mı yoksa siyah halkın mı başkanı olacaksın?

Harmond: Seçilirse, Pittsburgh Şehrinin belediye başkanı olacağım. Tüm insanların başkanı olacağım.

Sterling: Beyaz belediye başkanı, sadece beyaz halkın başkanı oluyor. Siyah halkın sokakları temizlenmiyor. Okullarında kitaplar olmuyor. Futbol formaları almıyorlar. Başkan beyazlara başkanlık yapıyor. Siyahlar bir kulüp ya da benzer bir şey işletmeye başladığında, söyledikleri ilk şey mekânın sadece siyalara özel olmayacağı oluyor. Neden olmasın ki? Sadece beyazlara özgü olan beş yüz bin tane şey var. (*Radio Golf*, 56).

Wilson, Afro-Amerikan deneyimden yola çıkarak, hem Afro-Amerikan hem de beyaz ideolojiyi söylemleştirmektedir burada. Sterling, beyaz belediye başkanlarının sadece beyaz halkı önemseydiğini ve Afro-Amerikalıları dikkate almadığını vurgulamaktadır. Başka bir deyişle, beyazların toplumda sadece kendi çıkarlarını gözetip, Afro-Amerikalılara hizmet götürmeyerek ve onları görmezden gelerek beyaz ayrımcılığını sürdürmesi baskın ideolojinin söylemsel hali olarak yorumlanabilir. Yazarın söyleminin ardında, toplumsal uygulamaların ayrımcılık ekseninde şekillendiği gerçeği yatmaktadır. Beyazlar tarafından kabul görmeyi bekleyen Afro-Amerikalıların, toplumun tüm kesimlerine yönelme isteği ve Afro-Amerikalılara pozitif ayrımcılık yapılmayacağı mesajının bir Afro-Amerikalı karakter aracılığıyla verilmesi ise, suskun ideolojinin söylemsel temsilini teşkil etmektedir. Wilson bir yandan toplumsal düzenin sadece beyaz toplumun çıkarlarına göre yönlendirildiğini dile getirirken, öte yandan Afro-Amerikalıların benzer bir gücü elde etmeleri durumunda nasıl bir duruş sergileyeceklerini irdelemektedir. Harmond'ın toplumun tüm kesimlerini kucaklayan bir yaklaşım benimsemesine karşılık Sterling, beyaz toplumda uzun süre dışlanan ve mağdur olan Afro-Amerikalılara karşı pozitif ayrımcılık yapılmasında bir sakınca görmemektedir. Bu ikilem üzerine inşa edilmiş yazarın söylemi, mevcut toplumsal düzen ve Afro-Amerikan toplumun güç elde etmesi ile yeniden şekillenmesi muhtemel toplumsal düzen arasında bağlantı kurulmasına ve güç ilişkilerinin ayrımcılığı pekiştirdiği, beslediği ve devam ettirdiği gerçeğinin vurgulanmasına katkı sağlamaktadır.

Fairclough'a göre, "İdeolojik olarak kuşatılmış söylemsel pratikler mümkün olduğunca güç ilişkilerinin sürdürülmesi ve altının oyulmasına katkıda bulunurlar." (Aktaran: Toruk ve Sine, 2012:353). Nitekim Wilson'ın söylemi de toplumsalı kurgulayan güç ilişkilerinin ideolojik yapısının çözümlenmesinde anahtar görevi görerek, boyun eğmeye mahkûm bırakılmış bir toplumun sessiz çığlıklarını duyurmaya çalışmaktadır:

Boy Willie: [...] Kimsenin bana hindi vermesine ihtiyacım yok. Hindimi kendim alırım. Yolundan çekilsinler yeter. Kendime iki ya da üç tane de hindi alırım.

Berniece: İki ya da üç hindiyi bir kenara bırak, bir tavuk bile alamazsın. Yolundan çekilmekten bahsediyor. Kimse yolunda değil senin...

Boy Willie: [...] O yoldan ya da bu yoldan gitmeyi denedim. Hangi yolun bana bir parça huzur getireceğine baktım. Tek isteğim buydu. Her şeyle uyumlu olmak. Ama bunun için doğmamışım ki ben. Ateşli zamanlarda doğdum ben. Benim bir parçamı istemiyor dünya. Yedi yaşımdan beri bunu görebiliyorum. Dünya bensiz daha iyi olduğunu söylüyor. Anla, kabul et bunu Berniece. [...] Burada çarpan bir kalbim var ve bitişikteki adamın kadar yüksek sesle çarpıyor sadece. Beyaz ya da siyah olmasının bir önemi yok. [...] (*The Piano Lesson*, 93).

Boy Willie, önündeki engelin beyaz toplum olduğu vurgusuyla onlardan gelecek iyiliği, Hedley'nin tabiriyle önüne atılacak kemiği istememektedir. Tek isteği, bedeninin özgürlüğünü elde etmesi gibi, ekonomik özgürlüğüne de kendi imkânlarıyla ulaşmaktır ancak bunu beyazların Afro-Amerikalılara layık gördüğü şekilde yapmak istememektedir. Başka bir ifadeyle, Wilson'ın bu söylemi Afro-Amerikalıların beyaz toplumun beklentilerini mutlak bir teslimiyetle karşılama heveslisi olmadıklarının göstergesidir. Boy Willie'nin, tahakkümün Afro-Amerikalılardan yana olmadığını hatırlatıcısı Berniece'e verdiği yanıt, söylem alanında Afro-Amerikan toplumun kurgulanış biçimini yansıtmaktadır. Boy Willie, aynı havayı soludukları ve aynı toplumda yaşadıkları beyazlardan ten rengi dışında bir farkları olmadığını, farklı bedenlerde benzer duyguları hissettiklerini dile getirirse de, mevcut toplumsal düzen Boy Willie'yi haksız çıkarmaktadır. Afro-Amerikalı olarak Boy Willie'nin ne yaparsa yapsın, hangi yolu denerse denesin işe yaramaması, ateşli zamanlarda doğduğunu belirtmesi ve "Benim bir parçamı istemiyor dünya" ifadesiyle istenmeyen parçasının ten rengi olduğunu anlatmaya çalışması, söylem ile ideolojinin iç içe geçmişliğinin kanıtı niteliğindedir. Wilson, bu şekilde ideolojiye "söylem düzeninin değişik derecelerde yeniden üretimine ya da dönüşümüne ve böylece var olan toplumsal ilişkiler ve iktidar ilişkilerine katkıda bulunan mücadelenin bir yüzü" (Fairclough, 1998:128) olarak yer vermektedir.

V. Sonuç

Söylemin, kapılarını yeniden yorumlamalara açık bırakması ve toplumsal, kültürel ve tarihsel olanın aynası olması ideoloji ile söylemi ortak paydada buluşturmaktadır. Bu nedenle, "Söylem ve ideoloji arasındaki ilişki üzerine odaklanmak, güncel toplumsal yaşamın dinamiklerini anlama ve toplumsal pratikleri anlamlandırma sürecini anlatır. Toplumun söylemi, içinde yaşanılan dönemin, üretim biçiminin, üretim ilişkilerinin, ideoloji ve diğer kültürel pratiklerin izlerini taşır." (Oskay, 2015:13). Wilson'ın söyleminin bu izleri açığa çıkararak, Afro-Amerikan kültürün tüm kapılarını hem beyaz hem de Afro-Amerikan topluma sonuna kadar açtığını söylemek mümkündür. Yazar, beyaz gücün belirlediği toplumsal düzene söylemiyle ışık tutarak, Afro-Amerikan toplumun bu düzendeki konumuna dikkat çekmektedir. Böylece yazarın söylemi, iktidar ve güç ilişkilerinin ideolojik boyutunun Afro-Amerikan toplum üzerindeki etkilerinin anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır.

Wilson'ın söylemi, tüm Afro-Amerikalıların sahiplendiği ortak kültür ve tarihin ideolojik yüzü olarak Afro-Amerikalıların beyaz toplumsal ve siyasi yapının ötekileri olduğunu göstermektedir. Yazarın söyleminden beyazlara, Afro-Amerikalıları ötekileştirme, görmezden gelme ve hatta yok sayma hakkını veren unsurun egemen gücün ideolojisinden başka bir şey olmadığı anlaşılmaktadır. Toplumsal gerçeklerin sesi olan söylem aracılığıyla yazar, hem Afro-Amerikalıların tarihsel süreç içerisinde yaşadıkları sorunlara dikkat çekmektedir hem de bu sorunların ortaya çıkmasına yol açan ve onları toplumsal meselelere dönüştürerek besleyen ideolojik yapıyı ifşa etmektedir. Wilson, ideolojik ilişkilere ışık tutarken, Afro-Amerikalıların daha iyi koşulları elde etmek ve toplumda sağlam bir yere ulaşmak adına birbirlerine kenetlenecek bir ideolojik bakış açısına sahip olma gerekliliğine de vurgu yapmaktadır. Bu gerekliliği söylemiyle somutlaştıran yazar, Afro-Amerikan toplumu oluşturan her bir bireyin kendi sorumluluğunu yerine getirmesinin beyaz toplum karşısında güçlü durabilmenin ön koşulu olduğunu mesajını vermektedir.

Kaynaklar

- Angermuller, J., Maingueneau, D., & Wodak, R. (2014). *The Discourse Studies Reader: Main Currents in Theory and Analysis*. Amsterdam: John Benjamins.
- Eagleton, T. (2015). *İdeoloji*. (Çev.: Muttalip Özcan). (4. Basım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (1991).
- Fairclough, I. ve Fairclough, N. (2012). *Political Discourse Analysis* [Elektronik Sürüm]. London and New York: Taylor & Francis Group.
- Fairclough, N. (2013). "Critical Discourse Analysis and Critical Policy Studies". *Critical Policy Studies*, 7 (2), 177-197.
- Fairclough, N. (2015). "Dil ve İdeoloji". (Çev.: Barış Çoban). Barış Çoban ve Zeynep Özarslan (Der.), *Söylem ve İdeoloji* (ss. 121-137) içinde. İstanbul: Su Yayınevi (1998).
- Lahr, J. (2001). "Been Here and Gone". *The New Yorker*, 16 (4), 50-65.
- Oskay, Ü. (2015). "Önsöz". Barış Çoban ve Zeynep Özarslan (Der.), *Söylem ve İdeoloji* (ss. 11-13) içinde. İstanbul: Su Yayınevi.
- Purvis, T. & Hunt, A. (2014). "Söylem, İdeoloji, Söylem, İdeoloji, Söylem, İdeoloji..." (Çev.: Simten Coşar). *Moment Dergi*, 9-36, (1993).
- Sözen, E. (2014). *Söylem*. Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Takış, T. (1999). "Önsöz" Söylem Üstüne Söylem. *Doğu Batı Düşünce Dergisi* 3 (9), 5-6.
- Toruk, İ. & Sine, R. (2012). "Haber Söylem Üretimindeki İdeolojik Etki: Wikileaks Haberleri". *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 31 (2), 349-376.
- van Dijk, T. (2015). "Söylem ve İdeoloji: Çok alanlı Bir Yaklaşım". (Çev.: Nurcan Ateş) Barış Çoban ve Zeynep Özarslan (Der.), *Söylem ve İdeoloji* (ss. 15-101) içinde. İstanbul: Su Yayınevi (2000).
- Weiss, G. & Wodak, R. (2003). "Introduction: Theory, Interdisciplinarity and Critical Discourse Analysis". Gilbert Weiss ve Ruth Wodak (Eds.), *Critical Discourse Analysis: Theory and Interdisciplinarity* (ss.1-32) içinde. New York: Palgrave Macmillan.

- Wilson, A. (2007). *Gem of the Ocean*. New York: Theatre Communication Group.
- Wilson, A. (2007). *Fences*. New York: Theatre Communication Group.
- Wilson, A. (2007). *Ma Rainey's Black Bottom*. New York: Theatre Communication Group.
- Wilson, A. (2007). *King Hedley II*. New York: Theatre Communication Group.
- Wilson, A. (2007). *Radio Golf*. New York: Theatre Communication Group.
- Wilson, A. (2007). *Seven Guitars*. New York: Theatre Communication Group.
- Wilson, A. (2007). *The Piano Lesson*. New York: Theatre Communication Group.
- Wodak, R. (1999). "Critical discourse Analysis at the End of the 20th Century". *Research on Language and Social Interaction*, 32 (1-2), 185-193.
- Yağcıoğlu, S., & Cem Değer, A. (2001). "Toplumsal Çatışma Sürecinde Farklı Söylemler: Bir Eleştirel Söylem Çözümlemesi". *I. Dil, Yazın, Değişibilim Sempozyumu*: 5-7 Nisan. Pamukkale Üniversitesi.